

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

EPISTOLÆ AD ROMANOS

INCHOATA EXPOSITIO.

LIBER UNUS¹.

IN QUO SALUTATIO TANTUMMODO EXPEDITUR, ET DISPUTATUR DE PECCATO IN
SPIRITUM SANCTUM.

I. In epistola quam Paulus apostolus scripsit ad Romanos², quantum ex ejus textu intelligi potest, quæstionem habet talem: Utrum Judæis solis Evangelium Domini nostri Jesu Christi venerit propter merita operum Legis, an vero nullis operum meritis præcedentibus, omnibus Gentibus venerit justificatio fidei, quæ est in Christo Jesu, ut non quia justi erant homines, crederent; sed credendo justificati, deinceps juste vivere inciperent. Hoc ergo docere intendit, omnibus venisse gratiam Evangelii Domini nostri Jesu Christi. Quod propterea etiam gratiam vocari

¹ Scriptus circiter Christi ann. 394. Scilicet Augustino adhuc presbytero.

² Vide lib. Retract. lib. 1, cap. 25.

ostendit, quia non quasi debitum justitiæ redditum est, sed gratuito datum. Cœperant enim nonnulli qui ex Judæis crediderant, tumultuari adversus Gentes, et maxime adversus apostolum Paulum, quod incircumcisos et Legis veteris vinculis liberos admittebat ad Evangelii gratiam, prædicans eis ut in Christum crederent, nullo imposito carnalis circumcisionis jugo. Sed plane tanta moderatione, uti nec Judæos superbire permittat, tanquam de meritis operum Legis; nec Gentes merito fidei adversus Judæos inflari, quod ipsi receperint Christum, quem illi crucifixerunt: tanquam enim (sicut alio loco dicit¹) pro ipso Domino legatione fungens², hoc est, pro lapide angulari³, utrumque populum tam ex Judæis, quam ex Gentibus connectit in Christo per vinculum gratiæ, utrisque aufere omnem superbiam meritorum, et justificandos utrosque per disciplinam humilitatis associans.

II. Itaque epistolam sic exorsus est, « Paulus servus » Jesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei⁴. » Breviter in duobus verbis Ecclesiæ dignitatem a synagogæ vetustate discernit. Ecclesia quippe ex vocatione appellata est, synagoga vero ex congregatione. Convocari enim magis hominibus congruit, congregari autem magis pecoribus: unde greges proprie pecorum dici solent. Quanquam ergo plerisque Scripturarum locis ipsa Ecclesia grex Dei, et ovile Dei, et pecus Dei vocetur: tamen in comparatione homines pecora dicuntur, ad vitam veterem pertinent. Et apparet hujusmodi homines, non cibo sempiternæ veritatis, sed temporalium promissionum tanquam terreno pabulo esse contento. « Paulus ergo servus Christi Jesu vocatus est Apostolus, quæ vocatio illum cooptavit Ecclesiæ. » In Evangelium autem » Dei segregatus » est, unde nisi a grege synagogæ, si

¹ 2 Cor. v, 20. — ² Ephes. vi, 20. — ³ Id. ii, 20. — ⁴ Rom. i, 1.

verborum latinorum significatio omni modo cum græca interpretatione concordat?

III. Sane Evangelium Dei, in quod segregatum se esse commemorat, commendat auctoritate Prophetarum: ut quoniam credentes Christum, in quorum numerum vocatus est, Judæis præposuerat, a quibus se dixerat segregatum, Gentes rursus jam non superbire admoneat. Si quidem de populo Judæorum fuerunt Prophetæ, per quos Evangelium, cujus fide credentes justificantur, ante promissum esse testatur: « Segregatus enim, inquit, in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos¹. » Fuerunt enim et Prophetæ non ipsius, in quibus etiam aliqua inveniuntur quæ de Christo audita cecinerunt, sicut etiam de Sibylla dicitur: quod non facile crederem, nisi quod poëtarum quidam in romana lingua nobilissimus, antequam diceret ea de innovatione sæculi, quæ in Domini nostri Jesu Christi regnum satis concinere et convenire videantur, præposuit versum, dicens:

Ultima cumæi jam venit carminis ætas².

Cumæum autem carmen Sibyllinum esse, nemo dubitaverit. Sciens ergo Apostolus ea in libris Gentium inveniri testimonia veritatis, quæ etiam in Actibus Apostolorum loquens Atheniensibus manifestissime ostendit³, non solum ait, « per Prophetas suos, » ne quis a pseudopropheta per quasdam veritatis confessiones in aliquam impietatem seduceretur; sed addidit etiam « in Scripturis » sanctis: » volens utique ostendere litteras Gentium superstitiosæ idololatriæ plenissimas, non ideo sanctas haberi oportere, quia in eis aliquid quod ad Christum pertinet invenitur.

IV. Et ne quisquam etiam Prophetas aliquos remotos

¹ Rom. i, 2. — ² Virg. Eclog. iv. — ³ Act. xvii, 28.

atque alienos a gente Judæorum forte proferret, in quibus nullus simulacrorum cultus esset, quantum attinet ad simulacra quæ humana operatur manus: nam simulacris phantasmatum suorum sectatores suos omnis error illudit: ne quis tamen aliqua hujusmodi proferens, quia ibi Christi nomen ostentat, eas potius sanctas Scripturas esse asserat, non eas quæ populo Hebræorum sunt divinitus creditæ, satis opportune mihi videtur adjungere, cum dixisset: « In Scripturis sanctis, » quod adjecit, « de Filio suo, qui factus est ei ex semine David, secundum » carnem¹. » David enim certe rex Judæorum fuit. Oportebat autem ut ex illa gente orirentur Christi prænuntiatores Prophetæ, ex qua gente carnem assumpturus erat quem prænuntiabant. Occurrendum autem erat etiam illorum impietati, qui Dominum nostrum Jesum Christum secundum hominem tantummodo, quem suscepit, accipiunt; divinitatem autem in eo non intelligunt ab universæ creaturæ communionem discretam: velut ipsi Judæi, qui Christum filium David, tantummodo esse opinantur, ignorantes excellentiam qua Dominus est ipsius David, secundum id quod est Filius Dei. Unde illos in Evangelio redarguit per prophetiam, quæ ipsius David ore prolata est. Quærit enim ab eis, quem ipse David Dominum appellat, quomodo filius ejus sit²: cui deberent utique respondere, quod secundum carnem filius esset David, secundum divinitatem autem Filius Dei et Dominus ipsius David. Quod Paulus apostolus quia jam didicerat, postea quam dixit: « In Evangelium Dei, quod » ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis, de Filio suo, qui factus est ei ex semine David, » addidit, « secundum carnem: » ne hoc solum et totum in Christo esse arbitrarentur, quod factus erat secundum

¹ Rom. 1, 3. — ² Matth. xxii, 42.

carnem. Addendo ergo, « secundum carnem, » servavit divinitati dignitatem suam. Quæ non solum semini David, sed nec alicui angelicæ aut cujusvis excellentissimæ creaturæ generationi tribui potest; quandoquidem ipsum est Verbum Dei, per quod facta sunt omnia. Quod Verbum ex semine David caro factum est, et habitavit in nobis¹, non mutatum et conversum in carnem; sed carne ut carnalibus congruenter appareret indutum. Quapropter Apostolus non solum eo verbo quod ait: « secundum carnem, » humanitatem a divinitate distinxit: sed etiam illo quo ait, « factus est. » Non est enim factus secundum id quod Verbum Dei est. « Omnia per ipsum facta sunt²: » nec fieri cum omnibus posset per quem facta sunt omnia. Neque ante omnia factus est, ut per ipsum fierent omnia ipso enim excepto, si ante illa jam factus esset, non essent illa omnia quæ per illum fierent; nec possent vere dici facta omnia per ipsum, in quibus ipse non esset, si ipse etiam factus esset. Et ideo Apostolus cum factum diceret Christum, addidit, « secundum carnem: » ut secundum Verbum quod est Filius Dei, non factum a Deo, sed natum esse monstraret.

V. Eundem sane ipsum « qui secundum carnem factus » est ex semine David, prædestinatum dicit Filium Dei, » in virtute³: » non secundum carnem, « sed secundum » Spiritum: » nec quemlibet spiritum, sed « Spiritum » sanctificationis ex resurrectione mortuorum. » In resurrectione enim virtus morientis apparet, ut diceretur « prædestinatus in virtute secundum Spiritum sanctificationis » ex resurrectione mortuorum. » Deinde sanctificatio vitam novam fecit, quæ in Domini nostri resurrectione signata est. Unde idem Apostolus alio loco dicit: « Si con- » surrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi

¹ Joan. 1, 14. — ² Id. 1, 3. — ³ Rom. 1, 4.

» Christus est in dextera Dei sedens¹. » Potest quidem etiam sic esse ordo verborum, ut non ad « Spiritum sanctificationis » adjungamus quod ait, « ex resurrectione mortuorum : » sed ad id quod ait, « prædestinatus est : » ut ordo sit, « qui prædestinatus est ex resurrectione mortuorum : » cui ordini interposita sint hæc, « Filius Dei » in virtute secundum Spiritum sanctificationis. » Et nimirum iste ordo certior et melior videtur, ut sit filius David in infirmitate secundum carnem, Filius autem Dei in virtute secundum Spiritum sanctificationis. « Factus est » ergo ex semine David, » id est, filius David ex mortali corpore, propter quod et mortuus est. « Prædestinatus est » autem Filius Dei, » et Dominus ipsius David, « ex resurrectione mortuorum. » In quantum enim mortuus est, ad id pertinet quod est filius David : in quantum autem resurrexit a mortuis, ad id quod est Filius Dei, et Dominus ipsius David, sicut alibi idem Apostolus dicit : « Nam et si mortuus est ex infirmitate, sed vivit in virtute » Dei² : » ut infirmitas pertineat ad David, vita vero æterna ad virtutem Dei. Ideoque in his ipsis verbis Dominum suum designat eum David, dicens : « Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis³. » Ex eo enim quod resurrexit a mortuis, sedet ad dexteram Patris. Prædestinatum ergo ex resurrectione mortuorum, ut sederet ad dexteram Patris, videns in Spiritu David, non auderet dicere filium suum, sed Dominum suum. Unde et consequenter Apostolus hic adjunxit : « Jesu Christi Domini » nostri, » postea quam dixit, « ex resurrectione mortuorum : » tanquam admonens unde illum David Dominum suum potius quam filium esse testatus sit. Non autem ait eum « prædestinatum » a mortuis, sed « ex re-

¹ Coloss. III, 1. — ² 2 Cor. XIII, 4. — ³ Psal. CIX, 1.

» resurrectione mortuorum. » Non enim resurrectione ipsa sua Filius apparet Dei, propria illa et eminentissima dignitate, qua etiam est caput Ecclesiæ, cum et cæteri mortui resurrecturi sint : sed Filius Dei prædestinatus est quodam principatu resurrectionis, quia ex resurrectione omnium mortuorum ipse prædestinatus est, id est, ut præcæteris et ante cæteros resurgeret designatus. Ut quod hic positum est, « Filius Dei, » cum dixisset, « prædestinatus est, » ad documentum valeat tantæ sublimitatis. Non enim sic prædestinari oportuit nisi Filium Dei, secundum quod est etiam caput Ecclesiæ : unde illum alio loco primogenitum ex mortuis appellat¹. Eum enim decebat venire ad iudicium resurgentium, qui præcesserat ad exemplum : neque ad exemplum omnium resurgentium, sed ad exemplum eorum qui sic resurrecturi sunt, ut cum illo vivant et regnent in sempiternum ; quorum etiam caput est, tanquam corporis sui. Ex ipsorum enim resurrectione etiam prædestinatus est, ut ipsis princeps fieret : cæterorum autem in sua conditione resurgentium non princeps, sed iudex est. Non itaque ex illorum mortuorum resurrectione prædestinatus est, quos est damnaturus. Prædestinatum enim esse ex resurrectione mortuorum, ut præcederet resurrectionem mortuorum, vult intelligi Apostolus : hos autem præcessit, qui ad ipsum cœleste regnum, quo eos præcessit, secuturi sunt. Propter quod non ait : « Qui prædestinatus est Filius Dei ex resurrectione mortuorum » Jesus Christus Dominus noster, sed « ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri : » tanquam si diceret, Qui prædestinatus est Filius Dei ex resurrectione mortuorum suorum, hoc est, ad se pertinentium in vitam æternam ; velut si interrogaretur, quorum mortuorum et responderet, ipsius Jesu

¹ Colos. 1, 18.

Christi Domini nostri. Ex resurrectione enim cæterorum mortuorum non est prædestinatus, quos non præcessit ad gloriam vitæ æternæ, non utique secuturos, quoniam ad pœnas suas impii resurrecturi sunt. Ergo ille tanquam Filius Dei unigenitus, etiam primogenitus ex mortuis « prædestinatus est, ex resurrectione mortuorum, nisi « Do- » mini nostri Jesu Christi? »

VI. « Per quem accepimus, inquit, gratiam et apostolatam¹. Gratiam » cum omnibus fidelibus, « Apostolatam » autem non cum omnibus. Et ideo si tantummodo apostolatam se diceret accepisse, ingratus extitisset gratiæ, qua illi peccata dimissa sunt: tanquam enim meritis priorum operum accepisse apostolatam videretur. Optime itaque tenet ordinem causæ, ut nemo audeat dicere vitæ prioris meritis sed ad Evangelium esse perductum: quando nec ipsi apostoli, qui cæteris membris post caput corporis supereminent, accipere apostolatam proprie potuissent, nisi prius communiter cum cæteris gratiam, quæ peccatores sanat et justificat, accepissent. Quod autem subjungit: « Ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine ejus; » ad hoc dicit Apostolatam se accepisse, ut obediatur fidei pro nomine Domini nostri Jesu Christi, hoc est, ut credant omnes Christo, et signentur in ejus nomine qui salvi esse cupiunt. Quam salutem non solis Judæis, sicut nonnulli qui ex ipsis crederant arbitrabantur, venisse jam ostendit, cum ait, « in » omnibus gentibus: in quibus estis, inquit, et vos vocati Jesu Christi², » id est, ut et vos sitis ejus Jesu Christi, qui omnium gentium salus est, quanquam non in numero Judæorum, sed in numero cæterarum gentium sitis inventi.

VII. Huc usque dixit ipse quis esset qui scribit episto-

¹ Rom. i, 5. — ² Ibid. 6.

lam. Est enim qui scribit epistolam, « Paulus servus Jesu » Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium » Dei. » Sed quia occurrebat, Quod Evangelium? respondit, « Quod ante promiserat per Prophetas suos in » Scripturis sanctis de Filio suo. » Item quia occurrebat, De quo Filio suo? respondit, « Qui factus est ei ex semine » David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius » Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex » resurrectione mortuorum, Domini nostri Jesu Christi. » Et quasi diceretur, Quomodo tu ad eum pertines? respondit, « Per quem accepimus gratiam et apostolatam, ad » obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine ejus. » Item quasi diceretur, Quæ igitur causa est ut scribas ad nos? respondit, « In quibus estis et vos vocati Jesu Christi. » Nunc deinde adjungit ex more epistolæ quibus scribat: « Omnibus, inquit, qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis. » Etiam hic significavit benignitatem Dei potius quam meritum illorum. Non enim ait, diligentibus Deum; sed, « dilectis Dei. » Prior enim dilexit nos ante omnia merita, ut et nos eum dilecti diligeremus¹. Unde etiam addidit, « vocatis sanctis. » Quanquam enim sibi quis tribuat quod vocanti obtemperat, nemo potest sibi tribuere quod vocatus est. « Vocatis autem sanctis, » non ita intelligendum est, tanquam ideo vocati sint, quia sancti erant: sed ideo sancti effecti, quia vocati sunt.

VIII. Restat ergo ut salutem dicat, ut compleatur usitatum epistolæ principium, tanquam ille illis salutem. Pro eo autem ac si diceret salutem, « Gratia, inquit, vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Non enim omnis gratia est a Deo. Nam et Judices mali præbent gratiam in accipiendis personis aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti. Neque omnis pax Dei est,

¹ Joan. iv, 19.

vel ab illo : unde ipse Dominus discernens ait : « Pacem » meam do vobis¹ : » adjungens etiam et dicens, non se talem pacem dare, qualem dat hic mundus. Gratia est ergo a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo, qua nobis peccata remittuntur, quibus adversabamur Deo. Pax vero ipsa qua reconciliamur Deo. Cum enim per gratiam remissis peccatis absumptæ fuerint inimicitiae, restat ut pace adhæreamus illi, a quo nos sola peccata dirimebant : sicut Propheta dicit : « Non gravabit aurem, ut non au- » diat ; sed peccata vestra inter vos et Deum separant². » Quibus remissis per fidem Domini nostri Jesu Christi nulla separatione interveniente pax erit.

IX. Fortasse autem quisque miretur, quomodo intelligenda sit justitia judicis Dei, cum gratiam præbet ignoscendo peccatis. Sed hoc plane justum est apud Deum ; quia vere justum est, ut ii quos peccatorum suorum poenitet, eo tempore quo nondum poenarum manifestus terror apparet, misericorditer separentur ab eis qui defensiones peccatorum suorum pertinaciter exquirentes, nulla poenitentia corrigi volunt. Injustum est enim ut cum his illi ad consortium poenale copulentur, qui vocantem Deum non spreverunt, et peccantes displicuerunt sibi, ut quemadmodum ille peccata eorum, sic etiam ipsi odissent sua. Ea enim demum est humanæ justitiæ disciplina, non in se amare nisi quod Dei est, et odisse quod proprium est ; nec approbare peccata sua, nec in eis alium improbare, sed se ipsum ; nec putare satis sibi esse, ut sua peccata displiceant ; nisi etiam vigilantissima deinceps intentione vitentur ; nec in eis vitandis vires suas existimare sufficere, nisi divinitus adjuvetur. Justum est ergo apud Deum, ut ignoscatur talibus quæcumque antea commiserunt, ne (quod injustissimum est) cum eis qui tales non sunt con-

¹ Joan. xiv, 27. — ² Isai. lxx, 1, 2.

fundantur atque misceantur. Quapropter et quia talibus non ignoscitur, justitia Dei est : et quia ignoscitur, gratia est. Justa est ergo gratia Dei, et grata justitia, cum in eo quoque etiam poenitiæ meritum gratia præcedat, quod neminem peccati sui poeniteret, nisi admonitione aliqua vocationis Dei.

X. Porro justitiæ divinæ tanta constantia est, ut cum poena spiritalis et sempiterna fuerit relaxata, pressuræ tamen cruciatusque corporales, quibus etiam Martyres exercitatos novimus ; postremo mors ipsa, quam peccando meruit nostra natura, nulli relaxetur. Quod enim etiam justii homines et pii, tamen exolvunt ista supplicia, de isto justo Dei judicio venire credendum est. Ipsa est quæ in sacris Scripturis etiam disciplina nominatur, quam nemo justorum effugere sinitur. Neminem quippe excepit, cum diceret : « Quem enim diligit Deus, corripit : flagel- » lat autem omnem filium quem recipit¹. » Unde etiam ipse Job, qui propterea tam multa illa passus est, ut hominibus quis vir esset, et quantus Dei servus, eluceret, poenas tamen corporis pro peccatis suis se exolvere testatur. Petrus quoque apostolus exhortans fratres ad perferendas pro Christi nomine passiones, ita loquitur : « Nemo autem » vestrum patiat quasi homicida, aut fur, aut maledi- » cus, aut curas alienas agens : si vero quasi Christianus, » non erubescat ; glorificet autem Deum in isto nomine, » quia tempus inchoationis judicii a domo Dei : si autem » initium a nobis, quis finis eorum qui non credunt Evan- » gelio Dei ? Et si justus quidem vix salvus sit, peccator » et impius ubi parebunt² ? » Manifeste ostendit easdem ipsas passiones, quas justii patiuntur, ad judicium Dei pertinere : quod inchoari dixit ex domo Dei, ut inde conjiciatur, quantæ impiis futuræ servantur. Unde etiam ipse

¹ Hebr. xii, 6. — ² 1 Petr. iv, 15, etc.

Paulus ad Thessalonicenses dicit : « Ita ut nos ipsi de vo- » bis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro vestra patientia et » fide in omnibus persecutionibus vestris, et pressuris » quas sustinetis in exemplum justii iudicii Dei¹. » Quod omnino ad illud respicit, quod ait Petrus tempus esse inchoationis iudicii a domo Dei : et illud quod de Propheta interposuit : « Et si justus vix salvus erit, peccator et im- » pius ubi parebunt²? » Unde mihi videtur, etiam illa quæ per Nathan prophetam regi David comminatus est Deus, quanquam statim ignoverit poenitenti, propterea tamen accidisse omnia, ut demonstraretur illam veniam spiritaliter datam propter futurum iudicium poenarum, quod expectat eos qui hoc tempore corrigi nolunt³. Dicit enim et alibi Petrus : « Propter hoc enim et mortuis evan- » gelizatum est, ut iudicentur quidem secundum homi- » nem in carne, vivant autem secundum Deum in spi- » ritu⁴. » Hoc dixi, ut ostenderem quantum possem, et quantum opportunitas præsentis loci Scripturarum sinit, non sic accipiendam gratiam et pacem Dei, cum dicitur, ut existiment homines a iustitia Deum posse discedere. Nam et ipsam pacem cum promitteret Dominus, ait : « Hæc dixi, ut in me pacem habeatis, in mundo autem » pressuram⁵. » Sed tribulationes et molestiæ cum per iustitiam Dei redduntur peccatis, bonos et justos, et quibus jam plus peccata ipsa displicent quam ulla corporis poena, non reflectunt ad peccandum, sed ab omni labe penitus purgant. Pax enim perfecta etiam corporis suo tempore dabitur, si nunc pacem quam Dominus per fidem dare dignatus est, inconcusse spiritus noster atque incommutabiliter teneat.

XI. Quod autem Apostolus gratiam et pacem a Deo Pa-

¹ 2 Thess. 1, 4. — ² Prov. xi, 31. — ³ 2 Reg. xii, 2, etc. — ⁴ 1 Petr. iv, 6. — ⁵ Joan. xvi, 33.

tre et Domino nostro Jesu Christo dicit, non adjungens etiam Spiritum sanctum ; non mihi alia ratio videtur, nisi quia ipsum donum Dei Spiritum sanctum intelligamus : gratia porro et pax, quid aliud est quam donum Dei ? Unde nullo modo dari hominibus gratia potest qua liberamur a peccatis, et pax qua reconciliamur Deo, nisi in Spiritu sancto. Et ideo ipsa Trinitas pariterque incommutabilis unitas in ista salutatione cognoscitur. Quod propterea maxime credo, quoniam excepta epistola quam ad Hebræos scripsit, ubi principium saluatorium de industria dicitur omisisse, ne Judæi qui adversus eum pugnaverunt oblatabant, nomine ejus offensi vel inimico animo legerent, vel omnino legere non curarent, quod ad eorum salutem scripserat, unde nonnulli eam in canonem Scripturarum recipere timuerunt : sed quoquo modo se habeat ista quæstio, excepta hac epistola, cæteræ omnes quæ nulla dubitante Ecclesia Pauli apostoli esse firmantur, talem continent salutationem : nisi quod ad Timotheum in utraque interponit misericordiam. Nam ita scribit : « Gra- » tia, misericordia, pax a Deo Patre, et Jesu Christo Do- » mino nostro¹. » Quo enim familiaris, eo dulcius quodam modo scribens ad Timotheum, id verbum interposuit, quo plane aperitur atque ostenditur, non meritis operum priorum, sed secundum misericordiam Dei nobis dari Spiritum sanctum, ut et peccatorum abolitio fiat, quibus sejungebamur a Deo ; et reconciliatio, ut illi inhæreamus.

XII. Nec aliæ Apostolorum epistolæ, quas usus ecclesiasticus recipit, parum nos admonent de ista Trinitate in principiis suis. Nam Petrus ita dicit : « Gratia vobis et pax » adimpleatur². » Deinde statim subjicit, Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi. Ut per gratiam

¹ 1 Tim. 1, 2, et 2 Tim. 1, 2. — ² 1 Petr. 1, 2, 3.

et pacem Spiritu sancto intellecto, Patris et Filii commemoratio animum de Trinitate commoneat. Et in alia sic ait : « Gratia vobis et pax multiplicetur in recognitione » Dei et Christi Jesu Domini nostri¹. » Joannes autem nescio quam ob causam misit tale principium ; sed plane Trinitatis commemorationem nec ipse neglexit pro gratia et pace, societatem interponens : « Quod ergo vidimus, » inquit, nuntiamus et vobis, ut et vos societatem habeatis nobiscum, et societas nostra sit cum Patre et Filio » ejus Jesu Christo². » In secunda vero illis quæ ad Timotheum sunt consonat, dicens : « Sit vobiscum gratia, » misericordia, pax, a Deo Patre et Jesu Christo Filio Patris³. » In tertiæ principio de Trinitate penitus tacetur, credo, quod sit omnino brevissima. Sic enim incipit : « Senior Gaio dilectissimo, quem ego diligo in veritate⁴. » Quam veritatem pro ipsa Trinitate positam puto. Judas nominato Deo Patre et Domino Jesu Christo ad intelligendum Spiritum sanctum, hoc est donum Dei, tria verba ponit : sic quippe incipit : « Judas Jesu Christi servus, » frater autem Jacobi, in Deo Patre dilectis, et Jesu » Christo conservatis et vocatis, misericordia vobis, et » pax, et charitas adimpleatur⁵. » Gratia enim et pax sine misericordia et charitate intelligi non potest. Jacobus autem usitatissimum exordium fecit epistolæ, ita scribens : « Jacobus Dei et Domini nostri Jesu Christi servus, duo- » decim tribubus quæ sunt in dispersione salutem⁶. » Credo, considerans salutem non esse nisi in dono Dei, ubi gratia et pax. Et quanquam ante hoc verbum nominaverit Deum et Dominum nostrum Jesum Christum : tamen quia nulla gratia et nulla pace salvi fiunt homines,

¹ 2 Petr. II, 2. — ² 1 Joan. I, 3. — ³ 2 Joan. I, 3. — ⁴ 3 Joan. I. — ⁵ Judæ. I, I. — ⁶ Jacob. I, I.

nisi quæ est a Deo Patre et Domino Jesu Christo, sicut Joannes in tertia veritatem, sic iste salutem pro ipsa Trinitate posuisse mihi videtur.

XIII. Quo loco prorsus non arbitror prætereundum, quod pater Valerius animadvertit admirans in quorundam rusticorum colloquutione¹. Cum enim alter alteri dixisset, « Salus, » quæsivit ab eo qui et latine nosset et punice, quid esset « Salus : » responsum est, « Tria. » Tum ille agnoscens cum gaudio salutem nostram esse Trinitatem, convenientiam linguarum non fortuito sic sonuisse arbitratus est, sed occultissima dispensatione divinæ providentiæ : ut cum latine nominatur « Salus, » a Punicis intelligantur « Tria ; » et cum Punici lingua sua « Tria » nominant, latine intelligatur « Salus. » Chananæa enim, hoc est, Punica mulier, de finibus Tyri et Sydonis egressa, quæ in Evangelio personam Gentium gerit, salutem petebat filiæ suæ, cui responsum est a Domino : « Non est bonum panem filiorum mittere canibus². » Quod crimen objectum illa non negans, tanquam de confessione peccatorum impetratura salutem filiæ, hoc est novæ vitæ suæ, « Ita, inquit Domine, nam et canes edunt de micis » quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tria » enim mulieris lingua « Salus » vocantur : erat enim Chananæa. Unde interrogati rustici nostri quid sint, punice respondentes « Chanani, » corrupta scilicet, sicut in talibus solet, una littera, quid aliud respondent quam Chananæi ? Petens itaque salutem, Trinitatem petebat : quia et romana lingua, quæ in salutis nomine Trinitatem punice sonat, caput Gentium inventa est in adventu Domini : et diximus, Chananæam mulierem, Gentium sustinere personam. Panem autem appellans Dominus id ipsum quod a muliere petebatur, quid aliud quam Trinitati attesta-

¹ Valerius episcopus hipponensis. — ² Matth. xxv, 26.